Kun je aan een **mierennest** zien wie erin woont?

Mierennesten zie je regelmatig, in de natuur of in de tuin. De vormen verschillen. Kun je daaruit afleiden wat voor soort mier daar woont? Peter Boer zet de meeste voorkomende vormen op een rijtje

Tekst Peter Boer

De nesten van veel vogelsoorten zijn karakteristiek. Neem nu een eksternest. Geen enkele andere vogelsoort maakt een dergelijk nest. Het nest kan wel – als nest – gebruikt worden door andere soorten, maar de architect was de ekster. Het zelfde geldt voor de nesten van bijvoorbeeld karekieten, winterkoninkjes en staartmezen. Bij zoogdieren spreken we zelden van nesten, maar bij dwergmuizen weer wel. Ook zo'n karakteristiek bouwwerkje.

Wat is eigenlijk een nest? In het online *Van Dale*-woordenboek wordt als betekenis gegeven: "door een vogel gemaakte ruimte voor het uitbroeden en grootbrengen van de jongen". Geïnteresseerde biologen en andere liefhebbers weten natuurlijk dat dit niet klopt. Want bij andere diergroepen zien we ook nesten, zoals het wespennest, het nest van de driedoornige stekelbaars, of dat van een ringslang. Hoe zit dat bij mieren? Is er altijd sprake van een nest? Kun je zien welke soort een bepaalde nestconstructie heeft gemaakt?

Koepels

Het bekendste mierennest is ongetwijfeld dat van de rode bosmier. Vanwege de vorm noemen we het koepelnesten. Op de website *Waarneming.nl* worden koepels met een flinke doorsnede en hoogte meestal bestempeld als die van de kale bosmier.

1. Koepelnest van welke soort: behaarde of kale bosmier? | **Foto** Peter Boer

Echter, nesten van de behaarde bosmier - die veel koninginnen herbergen – maken net zulke grote koepels (figuur 1). Platte koepels in het open veld krijgen het etiket zwartrugbosmier opgespeld. Dat zal vaak juist zijn. Maar ook de behaarde bosmier kan in het openveld haar nest bouwen en zij kiest er ook voor om – in deze habitat – het nest plat te laten. Ook bloedrode roofmieren en satermieren bouwen koepelnesten. Soms klein en nauwelijks te zien, soms met een behoorlijk oppervlak. Wil je aan een bosmiernest een label hangen, dan zou je er mee kunnen volstaan om koepelnesten aan te duiden als 'het koepelnest van een bosmier', waarmee je voor de naamgeving een groep van koepelnest bouwende bosmieren gebruikt.

Kokers

De nestopening van de kokersteekmier wordt als zeer karakteristiek beschouwd (figuur 2). Op een van mijn eerste excursies met de Mierenwerkgroep lagen we met z'n allen op de knieën, met onze neus vlak boven de grond, op zoek naar het gevlochten kokertje. Werkelijk een fraai bouwwerkje dat qua constructie doet denken aan omgekeerde nesten van wevervogels. Kokersteekmieren bouwen echter lang niet altijd van deze nestingangen. Bovendien verschillen de kokers in lengte. Een kort kokertje kan ook toebehoren aan zandsteekmieren. In feite zit het eigenlijke nest in de grond.
De laatste tijd zie ik steeds meer foto's op *Waarneming.nl* van omgekeerd-trechtervormige zandheuveltjes, die volgens de waarnemers zouden toebehoren aan

2. Gevlochten kokertje van de kokersteekmier | **Foto** Peter Boer

mediterrane draaigatjes. Deze draaigatjes maken inderdaad vaak dit soort heuveltjes rond hun nestopening (figuur 3). De architectuur van een dergelijk heuveltje is niet uniek. Maar veel van dit soort grote trechters bij elkaar duidt wel op de aanwezigheid van deze draaigatjes. Hoewel we dan nog niet weten om welke draaigatjessoort het precies handelt. Er zijn tal van mierensoorten die dit soort trechters maken. De fraaiste worden gebouwd na een natte periode, gevolgd door droogte. De mieren brengen kluitjes zandkorrels naar de oppervlakte en deponeren die rond de nestuitgang. Als de zandkorrels vochtig zijn, valt de constructie niet (direct) uiteen. Hoe groter het ondergronds actieve mierenvolk, hoe sneller de bouw vordert, dus hoe eerder je die kenmerkende bultjes zand ziet. Als de omstandigheden zodanig zijn dat het naar buiten gebrachte zand aan elkaar blijft kleven (als de bodem vochtig is bijvoorbeeld), komt die uitgang steeds hoger te liggen. Het zandbultje krijgt het uiterlijk van een stratovulkaan. Door de zon wordt de buitenkant droog, waardoor er een broze korst rond het trechtertje ontstaat. Dit draagt bij aan de levensduur (en dus grootte) van de constructie rond de nestuitgang. Buntgrasmieren, wegmieren en zwarte zaadmieren kunnen trechters bouwen met dezelfde vorm. Het komt wel voor dat er een schoorsteen op de vulkaanachtige constructie wordt gebouwd of moeten we zeggen: ontstaat? (figuur 4). Ideaal tijdens een zandverstuiving, waardoor de nestingang niet direct dicht stuift. Maar bij de minste verstoring: regen, wind, vogels, ploft de constructie in elkaar.
Bij zanduitstoot tussen straatstenen of stoeptegels wordt vaak gewezen naar de wegmier als veroorzaker. Maar verschillende mierensoorten kunnen daar de oorzaak van zijn: wegmieren, buntgrasmieren (figuur 5), zwarte zaadmieren, plaagmieren, maar ook graafwespen kunnen voor een behoorlijke zanduitstoot zorgen.

Holle bomen

Zijn er mierennesten die soortspecifiek zijn? In Nederland ben je geneigd te wijzen naar het nest van de glanzende houtmier, een zwarte, kartonachtige constructie

3. Fraaie rij kratervormige nestopeningen van het Iberisch draaigatje
Foto Lotte van Boesschoten

4. 'Schoorsteen' van zandkorrels rond de nestopening van de buntgrasmier
Foto Zef Damen

5. Zanduitstoot van buntgrasmieren | **Foto** Peter Boer

(figuur 6) in (onder andere) door hen uitgeholde bomen. Maar gele parasietmieren kunnen eveneens dit soort nesten bouwen. Ik heb ze gevonden bij schaduwmieren, veldmieren (figuur 7) en wintermieren.
Dus, pas op met het geven van soortnamen aan bepaalde nestconstructies van mieren: alleen de mier zelf geeft uitsluitsel!

Wat is een nest?

Terug naar het begrip nest. Is een nest een bouwwerk, waarbij dus gebruik wordt gemaakt van bouwmateriaal? Of is het een plek waar eieren worden gelegd en/of het nageslacht opgroeit. Of is het gewoon een al dan niet tijdelijk onderkomen?

Bosmieren, glanzende houtmieren en gele parasietmieren gebruiken bouwmaterialen. Maar van de andere zojuist genoemde mieren zien we alleen de ingang (een kokertje of een hoopje zand) van iets waaronder zich het mierenvolk bevindt. Zo graven wegmieren en zaadmieren ondergrondse tunnels, met hier en daar verbredingen, kleine holtes. Je zou dit tunnelnesten kunnen noemen. Veel mieren graven niet maar zoeken een holletje op. Grote slankmieren hebben een voorkeur voor kevertunnels in dood hout, de stengelslankmier heeft een voorkeur voor holle, dode plantenstengels of door de eikelsnuitkever aangeboorde eikels. Het is niet het soort holte wat er toe doet, maar de ruimtelijke structuur ervan. Deze 'holenmieren' onderzoeken – in het donker – de ruimte. Ze wandelen van links naar rechts en van boven naar beneden en rekenen dan uit of de holte geschikt is om (meestal tijdelijk) te verblijven.
Maar het kan ook anders. Neem bijvoorbeeld de beruchte faraomieren. Deze kleine, gele miertjes komen in ons land alleen in gebouwen voor. Hun verblijfplaats is een ruimte die ze met z'n allen opvullen. Ze clusteren dan bij elkaar. Tussen hen in bevinden zich de eieren, de larven, de koninginnen, de mannen en de vele werksters. Mag je dit dan nog wel een nest noemen? Een clusternest?

Het kan nog anders

Afgelopen zomer vond ik in een eikenberkenbos in de duinen bij Bergen (NH) een mierennest in een bierflesje. De hals van het flesje stak in de grond. Driekwart van het bruine flesje was bovengronds. Door het glas heen zag ik honderden werksterpoppen, vele werkstermieren en condensdruppels. Kennelijk weerstonden ze de hitte en de hoge luchtvochtigheid in het flesje, want half september was de fles nog steeds volop bewoond. De mierensoort bleek een humusmier, een soort die gewoonlijk haar nest heeft in dood hout of dichte, voornamelijk dode plantenzoden. Kennelijk voldeed het bierflesje op een of andere manier aan de eisen die humusmieren stellen aan hun omgeving. Aparte beestjes die mieren. ■

Meer informatie over mierennesten:
www.nlmieren.nl/websitepages/MIERENNESTTYPEN.html

6. Deel van een nest van de glanzende houtmier | **Foto** Peter Boer

7. Deel van een nest van de veldmier | **Foto** Peter Boer